

SCHEP RUIMTE!

DE TOOL *RUIMTE* EN DE
GEZAMENLIJKE ONTWIKKELING
VAN CULTUUREDUCATIE IN
LEERGEMEENSCHAPPEN

In de periode 2017-2021 onderzochten wij 25 leergemeenschappen cultuureducatie in de provincies

Drenthe en Groningen. Gedurende die tijd kregen we regelmatig vragen als: 'hoe zet je een leergemeenschap op?' en: 'hebben jullie voorbeelden uit andere leergemeenschappen?' Onder andere om aan deze vragen tegemoet te komen, ontwikkelden we de luister- en gesprekstool *Ruimte*. Die houvast én ruimte biedt aan deelnemers van leergemeenschappen om samen cultuureducatie te ontwikkelen.

De 25 leergemeenschappen ontstonden in het kader van Cultuureducatie met Kwaliteit II Drenthe/Groningen. We voerden het onderzoek uit in opdracht van CmK-penverders Stichting Compenta en Stichting Kunst & Cultuur. Ze bestaan allemaal uit minimaal een school en een culturele partner, maar verschillen verder sterk in grootte en samenstelling. Uit het onderwijs sloten leerkrachten, docenten, icc'ers en directeurs van po, so, vso tot vo zich aan. Als culturele partners zagen we bijvoorbeeld medewerkers van

kunstcentra, bibliotheken of lokale orkesten en zelfstandig werkende vakleerkrachten participeren. Samen ontwikkelden ze cultuureducatie, en daarbij kon het gaan om kunst- en filosofielessen in schooltuinen, de integratie van Engels en muziek of het opzetten van een pop-upatelier.

RUIMTE OM LEERGEMEENSCHAPPEN VORM TE GEVEN

In onze onderzoeksgroep Kunsteducatie (Hanzehogeschool Groningen) vinden wij cultuureducatie betekenisvol als de deelnemers van de leergemeenschappen het kind helpen om zich te ontwikkelen tot de culturele en kunstzinnige persoonlijkheid die het wil en kan zijn.

Vanuit deze gedachte keken wij hoe leergemeenschappen hun gezamenlijke werkwijzen ontwikkelden. We bezochten hun bijeenkomsten, sloten aan bij teamdagen en lazen relevante documenten en e-mails en - als dat zo uitkwam - bezochten we hun tentoonstellingen, muziektredens en dwaalden we met leerlingen door donkere kloostergangen.

In onze omvangrijke dataverzameling sprong één woord eruit: ruimte. De deelnemers spraken vaak over de ruimte om uit te proberen wat werkt of wat anders kan, de ruimte om te experimenteren of om het even niet te weten. De ruimte om te kiezen met wie je samenwerkt en waaraan je werkt. De ruimte om gezamenlijke drijfveren te onderzoeken. Maar ook de letterlijke ruimte voor kunst en cultuur in de school. En lege ruimte.

Ruimte biedt, zagen wij, de mogelijkheid tot uitwisseling en daadwerkelijke verandering. Ruimte vormt dan ook de belangrijkste voorwaarde om een leergemeenschap vorm te kunnen geven. Maar die ruimte ontstaat niet

zomaar. Om de benodigde ruimte te scheppen vroegen de deelnemers ons om hulp en aanknopingspunten. Dat bleek nog niet zo eenvoudig; we voelden een spanning tussen de vraag om houvast te bieden en tegelijkertijd naar ruimte te zoeken. Hoe los je dat dilemma op? Het antwoord kwam van de deelnemers zelf: zij vroegen om een tool. En die kwam er, in co-creatie met hen.

NEGEN RUIMTES

We ontdekten naast ruimte nog meer terugkerende thema's die (in dat verband) in alle leergemeenschappen voorkwamen. We legden die thema's meerdere keren aan de deelnemers voor en met hun inbreng ontstonden uiteindelijk de volgende negen 'ruimtes'.

DRIJFVEER: de persoonlijke drijfveren van mensen om aan de leergemeenschap deel te (willen) nemen. Die kunnen inhoudelijk, pedagogisch of didactisch gedreven zijn, of bijvoorbeeld ook voortkomen uit professionaliseringsbehoeften.

KIND: diens eigenheid, biografie, relaties met anderen en de wereld om zich heen, en ook het pedagogisch handelen van de culturele partner of leerkracht.

TOEKOMST: de inbedding van de leergemeenschap op lange termijn, welke duurzame veranderingen je kunt realiseren en hoe deze doorwerken naar de deelnemers, de leerlingen, de school, de ouders, culturele instellingen en de omgeving.

PLEK: de verbinding met de geografische omgeving en de achtergrond van de leerlingen, vaak, maar niet altijd, gekoppeld aan erfgoed. De plek kan ook de beschikbare ruimte zijn (in de school of daarbuiten) en waar deze toe uitlokt of beperkt.

KUNSTEN: muziek, beeldende kunst, vormgeving, bouwkunst, dans, theater, film, fotografie,

“DEELNEMERS AAN LEERGEMEENSCHAPPEN CULTUREDUCATIE MOETEN RUIMTE DURVEN/WILLEN/KUNNEN/MOGEN/LEREN INNEMEN”

literatuur, popcultuur, poëzie, et cetera; uit alle tijden en in alle uitingen, vormen, betekenissen, genres en cross-overs.

DYNAMIEK: de samenwerking en relatie tussen deelnemers onderling, in het bijzonder die van de culturele partner en de school en de dynamiek van invloeden van buitenaf.

EXPERIMENT: speelruimte voor mensen die graag praktisch bezig zijn, maar wel in een actie-reflectiecyclus. Visievorming en borging kunnen voortkomen uit praktische toepassing, spel en snelle experimenten.

TIJFEL: de acceptatie en omarming van het twijfelen in een leergemeenschap. Zoeken, vinden, loslaten, botsen, vallen en weer opstaan als onderdeel van het proces.

En tot slot de **LEGE RUIMTE**, die leeg blijft.

Ontwerpers Hugo & Timo van Tank Noodle Graphics gaven onze tool een tastbare en aansprekende vorm, die de deelnemers uitnodigt om met elkaar in gesprek te gaan. Je kunt bijvoorbeeld de afbeelding groot afdrucken en als kleed op tafel leggen. Deelnemers kunnen kleine poppetjes neerzetten op de ruimtes die zij belangrijk vinden. 'Hé, ik zie dat jij je poppetje op *twijfel* hebt neergezet, waar *twijfel* je aan?' Bijvoorbeeld een culturele partner kan dan uitleggen dat het lastig lijkt om met een groep van dertig kinderen te werken. Voor de leerkracht betekent zijn uitspraak misschien dat zij durft te zeggen dat zij echt een drempel over moet voordat zij met haar

leerlingen gaat dansen. Nu ze het beiden uitspreken, ontstaat er ruimte. Ruimte om elkaar te helpen. Door het gesprek kan het vertrouwen van de deelnemers ook groeien om, vanuit hun eigen kracht, gezamenlijk cultuureducatie te ontwikkelen. Zo kwamen we bijvoorbeeld ook vooroordelen over en weer tegen. In een gesprek over elkaars achtergronden, ervaringen, visies en talenten leren de deelnemers elkaar beter kennen en sneuvelen dergelijke vooroordelen vaak al snel. Het gesprek geeft dan ruimte aan wederzijdse onzekerheden, behoefte aan speelruimte en betrokkenheid bij het kind. *Ruimte* is dus primair een gespreks- en luistertool, die tegelijkertijd houvast en ruimte biedt om uit te wisselen.

EEN PRAKTIJKVOORBEELD

Het is april 2020, we zitten in een lockdown. Op het beeldscherm verschijnen één voor één de deelnemers van een leergemeenschap cultuureducatie. Zij bellen in vanuit diverse locaties; een verlaten leslokaal, een atelier thuis, een geïmproviseerde werkkamer op zolder. De leerkracht achter zijn laptop in zijn lege leslokaal kent de theatermaker nog niet die in een hoekje op zolder meedoet aan de Teams-bijeenkomst. Ze hebben elk hun eigen expertise, achterban, ervaring, ideeën en visies. Dat voelen ze zelfs door het beeldscherm heen. Ze zijn benieuwd naar elkaar, maar voelen zich ook nog onwennig. Hoe uit je je dan?

In een gezamenlijk gesprek verkennen de deelnemers de

negen ruimtes van de tool en bespreken welke belangrijk voor hen zijn in hun leergemeenschap. De leerkracht wijst naar het vlak *drijfveer*. Hij maakt zich sterk om zoveel mogelijk kunstdisciplines aan te bieden, zodat het kind zich breed kan oriënteren. Voor de theatermaker staat *kind* en *kunsten* centraal. Zij wil verbeelding en verwondering aanwakkeren bij de kinderen en de mensen die met hen werken. De leerkracht knikt instemmend. Dát begrijpt hij. Hij zoekt naar manieren om zijn team mee te nemen in het proces. Door de tool raken de leerkracht en de theatermaker direct met elkaar in gesprek over essentiële zaken en kunnen zij hun verwachtingen en wensen expliciteren. Dat brengt hen verder in het proces van de gezamenlijk ontwikkeling van cultuureducatie in een leergemeenschap.

DE DRIE FUNCTIES VAN DE TOOL

De tool heeft drie functies: oriëntatie, verdieping en evaluatie. De *oriëntatiefase* is de aftastende fase en hierin zien we dat de deelnemers vaak zoeken naar houvast en kaders. Een van hen zegt bijvoorbeeld: 'Ik kan me wel voorstellen dat elk traject begint met het doornemen van die ruimtes om te zien waar iedereen staat.' De tool fungeert in deze fase als ijsbreker en als eerste kennismaking. Een deelnemer kan zich ook afvragen: 'We willen nu werken vanuit ons onderwijsconcept, maar willen we ook experimenteren?' De tool fungeert dan als een oriënterend gesprek, waarin de deelnemers spelenderwijs met elkaar en hun visies kennismaken. In deze fase

omschrijven de deelnemers de tool ook wel als 'een handleiding om te kunnen starten'.

In de *verdiepende fase* borduren de deelnemers vervolgens voort op gestelde kaders en elkaars beweegredenen. Het kan nu ook over complexere zaken gaan, zoals de onderlinge verhoudingen. In een leergemeenschap werken immers diverse partijen samen. Soms loopt het daardoor wat stroef. Dat kan komen doordat de culturele partner en de leerkracht aan elkaar moeten wennen. De tool kan dan handvatten bieden om met elkaar in gesprek te gaan en naar elkaars verwachtingen te (leren) luisteren.

Na de oriënterende fase en gedeeltelijk tijdens en na de verdiepende fase kun je met de tool het proces *evalueren*. Je kunt bijvoorbeeld de ruimtes nogmaals met elkaar langsgaan: 'welke rol speelde de plek nu?', 'experimenteren we voldoende naar ieders zin?' of: 'welke ruimte raakt uit het oog en doet er toch toe?'. Naast deze tussentijdse evaluatie kun je de tool ook gebruiken aan het einde van de looptijd van de leergemeenschap. Deze vormt dan een instrument waarmee leergemeenschappen het gehele proces kunnen evalueren. Een van de deelnemers: 'Je kunt zo over een aantal jaar ook zeggen wat het teweeggebracht heeft.'

PASSENDE WERKVORMEN

De deelnemers vroegen ons naar werkvormen bij de tool. Omdat we de praktische toepasbaarheid van de tool essentieel vinden, ontwikkelden we werkvormen die synchroon lopen aan de drie fases. Deze zijn te vinden in de

publieksversie van het onderzoek (Van Beilen & Hummel, 2022). Het gaat slechts om suggesties, we willen de deelnemers vooral de ruimte geven de tool op hun eigen manier te gebruiken. Dit betekent dat zij samen zoeken naar voor hen passende manieren om cultuureducatie te ontwikkelen in een lerende samenwerking. Dat kan ook niet anders, want elke leergemeenschap is uniek.

SAMENVATTEND

De tool *Ruimte* baseerden wij op een grote hoeveelheid verzamelde data in 25 leergemeenschappen cultuureducatie. In co-creatie ontwikkelden wij de tool verder. Wij noemen *Ruimte* een gespreks- en luistertool, omdat deelnemers hiermee uit kunnen wisselen; de tool biedt hen een gemeenschappelijke taal. Deze haalt verwachtingen, visies, maar ook vooroordelen over elkaar naar boven. De tool is op verschillende manieren te gebruiken. We onderscheiden daarin de fases oriëntatie, verdieping en evaluatie. Ter illustratie ontwikkelden we werkvormen bij de tool, die de deelnemers kunnen gebruiken om meer grip te krijgen op het ontwikkelingsproces in hun leergemeenschap. Dat de tool voorziet in een behoefte blijkt uit de woorden van een deelnemer: 'Ik had net een gesprek met een school en een buurtcoach. We hebben één uur gepraat. Maar je denkt: wie heeft de leiding van dit gesprek? Hoe begint het? Waar gaat het heen? Het is eigenlijk zonde van de tijd. Wat zou het mooi zijn als je in sommige gesprekken uitwisselt en echt gaat luisteren aan de hand van thema's. Dat leer je niet op de opleiding.

Je leert het nergens. Waar leer je nou een goed gesprek te voeren? Om echt te luisteren naar wat een visie van de school is en wat de aanbieder wil om zo bij de inhoud te komen.' ●

Rhea Hummel is onderzoeker bij de onderzoeksgroep Kunsteducatie van de Hanzehogeschool Groningen, zij begeleidt masterstudenten van kunstopleidingen in Groningen bij hun onderzoek en geeft schrijfles.

Corinne van Beilen is senior-onderzoeker bij de onderzoeksgroep Kunsteducatie van de Hanzehogeschool Groningen en onderzoeksdocent en -begeleider bij de master Kunsteducatie van de Hanzehogeschool Groningen en NHL Stenden Hogeschool.

ONTWIKKELEN JULLIE MET ONS MEE?

DE TOOL IS NIET AF, WE VRAGEN JOU EN JOUW LEERGEMEENSCHAP DAN OOK OM DE TOOL VERDER TE ONTWIKKELLEN. BEDENK EIGEN, PASSENDE WERKVORMEN. VOEG RUIMTES TOE OF HAAL ZE WEG. MAAK VAN RUIMTE EEN TOOL DIE JOU EN JOUW LEERGEMEENSCHAP VERDER HELPT IN HET ONTWIKKELEN VAN CULTUREDUCATIE.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- Hanzehogeschool: https://research.hanze.nl/ws/portalfiles/portal/43020719/Onderzoek_Ruimte_Online_Compleet.pdf
- Stichting Kunst & Cultuur: www.kunstencultuur.nl/onderwijs/primair-onderwijs/dossier-leergemeenschappen
- Stichting Compenta: www.compenta.nl/leergemeenschappen

Gespreks- en luistertool *Ruimte*.
Ontwerp **Hugo & Timo Tank Noodle Graphics**

